

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

İçindekiler Tablosu

Şiir	2
Hikâye ve Roman	7
Tiyatro	17
Gazeteye Bağlı Edebî Türker	18
Dipnotlar	20
Kaynaklar	21

Prof. Dr. Nazan BEKİROĞLU

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

1896 ilâ 1901 arasında edebî hayatımızı büyük ölçüde Servet-i Fünun dergisi etrafında toplanan ediplerin oluşturduğu Edebiyat-ı Cedide yönlendirmekle birlikte, aynı dönemde eser veren ancak, gerek teknik gerek tematik anlamda onlardan ayrılan şair ve yazarların varlığı da dikkatlerden kaçmaz. Böylece edebiyat tarihlerimizde Servet-i Fünun topluluğunun dışında teşekkül eden bir edebiyattan da bahsetmek gerekir. Temel belirleyicileri “Servet-i Fünun dışında kalmak” olan bu ediplerin kendi içlerinde ortak özellikler taşıyan edebî bir dünya oluşturduklarından, bir grup ya da hareket teşkil ettiklerinden söz etmek mümkün değildir.

Servet-i Fünun topluluğu dışında kalan şair ve yazarlar şiir, hikâye ve roman, tiyatro ve gazeteye bağlı edebî türler etrafında varlık göstermişlerdir. Roman ve hikâye vadisinde yazarların bir kısmı popülist anlayış doğrultusunda, Ahmed Midhat geleneğini sürdürerek “halka faydalı olmak” amacıyla eser verirken, bir kısmı da Namık Kemal’in romantik romancılığını sığ bir düzleme çekerek piyasa işi romanlar vermektedir. Şiir vadisinde ise, çok yoğun bir Muallim Naci etkisinin yanı sıra Ekrem’in açtığı “gözyaşı edebiyatı” çıkışı alabildiğine genişletilerek özyaşam tecrübelerini konu edinen ve ilk anda dikkat çeken özelliği samimiyeti olan şiirler verilmektedir. Denebilir ki ortak bir karakter taşımamakla birlikte, Servet-i Fünun dışında teşekkül eden edebiyat genel çizgileri bakımından, ya popülist (halka faydalı olmak amacıyla) ya da popüler (geniş halk kitleleri tarafından sevilerek okunan fakat kısa zamanda tüketilen) bir karakter taşır. Böylece yüksek estetik kıymetler taşıyan, okunması ve anlaşılması için entelektüel bir birikime sahip muhabata ihtiyaç duyan Servet-i Fünun edebiyatının dışında varlık gösteren bu edebiyat, ya doğrudan halkı ve onun eğitilmesini gaye edinmek suretiyle, ya da böyle bir gaye taşımaya da geniş halk tabakasının beğenisini okşayacak eser verme niyetiyle Servet-i Fünun edebiyatından ayrılmaktadır.

Servet-i Fünun şairlerinin dışında ve gölgesinde kalan şairler arasında Nigâr Hanım, İsmail Safa ve Mehmed Celâl ilk anda dikkat çekenlerdir. Roman sahasında en çok tanınanlar, popülist anlayışla eser veren ve şahsî dehalarının ışığında yeşeren Hüseyin Rahmi ile bilhassa gazete yazılarıyla tanınmış bulunan Ahmet Rasim’dir. Yine roman vadisinde Mehmed Celâl, Vecihi Bey ve Saffet Nezihî ise popülist değilse de popüler anlayışla kaleme alınan ve “piyasa romanı” olarak adlandırılan romanın örneklerini verirler. Keza piyasa romanının ilk kadın imzası Güzide Sabri de ününün büyük kısmını bu dönemde elde etmiştir. Daha ziyade gazeteci vecheleri ile ün yapmış olan Ali Kemal ve Abdullah Zühdü’yü de birer romancı olarak Hüseyin Rahmi ile Ahmet Rasim ve diğer popüler romancılar arasında bir yerde zikretmek gerekir. Tiyatroda Nigâr Hanım, Hüseyin Rahmi, Saffet Nezihî; gazeteye bağlı edebî türlerde ise nisbeten Hüseyin Rahmi, bilhassa Ahmet Rasim, Ali Kemal ve Abdullah Zühdü dikkat çeken isimler olarak Servet-i Fünun topluluğu dışı Türk Edebiyatının genel çerçevesini oluştururlar.

Şiir

Servet-i Fünun şiiri, Fikret ve Cenap üzerinden temsil kabiliyeti bulunan, teknik ve tematik anlamda son derece işlenmiş ortak bir duyuş tarzının ortak ifade vasıtalarıyla şekillendiği, yüksek bir estetik seviyeye sahip bir şiirdir. Ve bu şiirin okuyucusu kültürlü, bilgili, aydın kesimdir. Getirdiği işlenmiş ve üç lügatin imkânlarını kullanan dil, farklı ve nisbeten kapalı imaj sistemi ile geniş halk kitlelerinin bu şiiri anlaması ve sevmesi beklenemez.

Bu topluluğun dışında kalan şairler olarak değerlendireceğimiz Nigâr Hanım, İsmail Safa

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

ve Mehmed Celâl'de ortak bir özellik olarak "yaşanmışın şiirleştirilmesi" biçiminde tezahür eden bir samimiyet, bu şairlerin, dar fakat derin bir anlamda okunan Servet-i Fünunculara nisbetle geniş fakat sığ bir anlamda okunmalarına yol açmış; ancak fazla işlenmeden eser verme cesaretini uyandırarak o şairlerin kısa zamanda unutulmalarına da neden olmuştur.

Servet-i Fünun topluluğunun dışında samimi eserleriyle dikkat çeken Nigâr Hanım bir yandan yeninin bir yandan eskinin tesiri altındadır. Şair kimliğini oluşturan eserlerinin ve şöhretinin bir kısmını Servet-i Fünun'un teşekkülünden evvel vermiştir.

1862 yılında İstanbul'da doğan Nigâr Hanım bir mühtedi olan Macar Osman Paşa (1830-1898) ile Emine Rif'ati Hanım'ın (1836-1897) kızıdır. Önceleri bir mahalle mektebi ile Kadıköy'deki bir Fransız okulunda okutulmuş, daha sonra evde özel hocalardan ders almıştır. Çocuk denecek yaşta İhsan beyle evlenmiş, fakat mutsuz olmuş, eşinden ayrılarak ömrünü üç oğluna ve sanatına adamıştır. Yazları Rumelihisarı'ndaki yalısında, kışları Nişantaşı'ndaki konağında geçirerek, devrin pek çok ünlüsünün uğrak yeri olan edebî salonunu tesis etmiş, fırsat buldukça da yurt dışı seyahatlerine çıkmıştır. Ferdietçi bir eksen etrafında dönen hayatı Balkan harbi felâketinden sonra milli bir veche kazanmıştır. I. Cihan harbi ümitsizliğinin artmasına neden olmuş ve Nigâr Hanım, o felâket yıllarında kapıldığı tifüs hastalığından kurtulamayarak 1918 yılında 31 Mart'ı 1 Nisan'a bağlayan gece İstanbul'da ölmüştür. Rumelihisarı'nda, Aşçıyan mezarlığında yatmaktadır.

İlk edebî zevki çocukluğunda annesinin söylediği beyitlerden alan Nigâr Hanım üzerindeki edebî etkiler bizi bir yandan Fransız romantiklerine, bir yandan eski edebiyata, diğer yandan da çağdaşı olan Ahmed Midhat Efendi, Recaizade Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hamid'e götürür.²

Son derece ferdî ve romantik bir kimlik sergilediği şiirlerinde tem olarak; marazî bir duygusallıkla iç içe örülen tutkulu aşk, tabiata sığınma, yurt sevgisi, metafizik endişeye dönüşemeyen bir ölüm ürpertisi, annelik, mutsuzluk, anlaşılama ve kendini anlatamama, sevmeye ve sevilme ihtiyacı daima ön plândadır. Kadın ve meseleleri üzerinde de hassasiyetle durmaktadır.

Nigâr Hanım, Elhan-ı Vatan istisna edilirse, bütün eserlerinde ferdietçi bir çizgide görünmektedir. Milli felâketlerin kuvvetle hissedildiği Balkan ve I. Cihan Harbi yıllarında yine romantik karakterli olmakla birlikte toplumsal bir duygu tarzı geliştirir. Savaşın şikâyet, acıma, hayır duyguları, vatan ve asker sevgisi, orduya ve yer yer Türk adı anılmakla birlikte daha ziyade Osmanlı olarak ifadesini bulan millete hayranlık temaları eserlerinde ön plana çıkar.

Nigâr Hanım'ın yazı hayatı kitaplarının yanı sıra Hanımlara Mahsus Gazete, Mürüvvet, Malûmat, Servet-i Fünun, Utarid, Şehbal, Pul gibi çeşitli dergi ve gazetelerle iç içe ilerlemiştir. Bunların bir kısmında "Üryan Kalb" müstearını kullanmıştır (Pul, Servet-i Fünun). Yazı hayatının en verimli ve renkli dönemi bir süre için baş yazarlığını yaptığı Hanımlara Mahsus Gazete etrafında biçimlenmiştir.

Nigâr Hanım eserleri yabancı dillere çevrilmiş, yurt içinde ve dışında büyük ilgi çekmiş bir kadın ediptir. Döneminde sadece bir edip olarak değil, değişmekte olan sosyal yaşantının kadınlar üzerindeki etkilerini göstermesi bakımından da dikkate değer bir kimliktir.

Kadın ediplerin az olduğu, olanların bir kısmının da erkek adları arkasına gizlendiği bir

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

dönemde o, değişen Türk toplumu içinde farklı ve yeni bir kadın imajı oluşturması ile; Fatma Aliye, Emine Semiye ve Makbule Leman gibi hem edebî hem sosyal anlamda “öncü” Türk kadınları arasında yer alır. Bilhassa kadın edipler üzerinde etkili olmuş, onlara yazma ve yazdıklarını kendi imzalarıyla yayınlama bakımından cesaret veren bir örnek teşkil etmiştir.

Nigâr Hanım unutulmuşun kucağına zirveden düşen bir sanatçıdır. İsmail Safa ve Mehmed Celâl’in de paylaştığı bu kader, yazdıklarının samimiyetinden ve sıcaklığından kaynaklanan bir “şöhret-i sehile” (kolay şöhret) ile izah olunabilir. Fazla işlenmeden verilmiş, derinlikten ve orijinaliteden mahrum, kolay anlaşılabilir eserleri Nigâr Hanım’ı -hiç de popülist eserler vermediği halde-popüler kılabilmiş, fakat gerçek sanat eserine dönüştürülemediği bu eserler zamana direnmemiştir.

Eserleri: Nigâr Hanım, daha çok şair olarak tanınmakla birlikte, hikâye, çeviri, tiyatro, mensure, mektup, makale, anı, sohbet, deneme gibi türlerde eser vermiş ve kitaplarının bir kısmında bunları tür ayırımına gitmeden bir araya getirmiştir. Sağlığında kitap haline gelmiş altı eseri vardır. Bunlar sırasıyla:

Efsus I. kısım (1887, ikinci baskı 1891); Efsus II. kısım (1891); Niran (1896); Aks-i Seda (1899); Safahat-ı Kalb (1901); Elhan-ı Vatan (1916).

Ölümünden sonra: Hayatımın Hikâyesi (haz. Oğulları), İstanbul 1959; Tesir-i Aşk (haz. Olcay ÖnerToy), “Nigâr Hanım ve Tesir-i Aşk”, Ankara Üniversitesi DTCF Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978, s.235-273.

Batı’daki anlamıyla modern günlük türünün bizde ilk örneklerinden biri olan ve tamamı yirmi defter olduğu anlaşılan Günlüklerinin, oğulları tarafından teslim edilen on üçü Aşiyân müzesinde muhafaza edilmektedir.

Servet-i Fünun topluluğu dışında kalan şairlerden birisi de, Muallim Naci üzerinden gelen bir eski edebiyat zevk ve etkisine açık olmakla birlikte, Servet-i Fünuncularla çok iyi dostluklar kurmuş bulunan ve onlardan da etkilenen İsmail Safa’dır.

1867’de Mekke’de dünyaya gelen İsmail Safa’nın babası duygulu bir şair olan Mehmet Behçet Efendi (Trabzon, 1828-Mekke, 1878), annesi Ayşe Samiye Hanım’dır. Babasından Arapça ve Farsça öğrenerek Gülistan’ı anlayacak seviyeye gelen İsmail Safa yetim ve öksüz olarak büyüdü. Mizacında mevcut hassasiyetle birleşen bu eziklik ömrü boyunca şiirlerini yönlendirecek duygusal muhtevayı hazırladı. Fransızca ve modern bir eğitim aldığı Darüşşafaka’dan mezun olduktan sonra çeşitli kalemlere devam etti, edebiyat hocalığı yaptı. Sünûhat adlı ilk eserini verdi (1889). Mirsad mecmuasında baş yazar oldu (1891). İsmail Safa, hava değişimine ihtiyacı olan kardeşi Vefa ile bir ara Trabzon’a gitti (1891). Huz mâ Safâ adlı, şiir ve nesirlerden oluşan kitabı basıldı (1892). Mektep, Malûmat, Maarif, Servet-i Fünun dergilerinde yazdı. Verem hastalığına yakalandı, tebdil-i hava için Midilli’ye gitti (1896). Mensiyyat Midilli’de basıldı (1896). İstanbul’a döndükten sonra Resimli Gazete, Pul, Malûmat, Servet-i Fünun’da şiir ve musahabelerini yayınlamaya devam etti. II. Abdülhamid’e karşı tavır sergilediği iddiasıyla Sivas’a sürüldü.³ Bu sırada iki evladı Ulya ve Selma’yı arka arkaya kaybetmesi onu çok sarstı. On ay sonra, henüz otuz dört yaşındayken öldü (24 Mart 1901). Garipler mezarlığına gömüldü.

İlk şiir zevkini bir şair olan babasından alan İsmail Safa sanatkâr bir aileye mensuptur. Şiiri

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

başlangıçta tarih kıt'aları, nazireler, tahmisler yolundadır. 1884 ile 1892 yılları arasında Muallim Naci ve dolayısıyla Divan edebiyatı etkisindedir. Fuzulî'yi okumakta, Naci, Nigâr Hanım, Hamid ve Ekrem'e nazireler yazmaktadır.⁴ Muallim Naci etkisi ile daha öğrenci iken yazdığı şiirler ilk olarak Safa imzası ile Tercüman-ı Hakikat'te yayınladı (1884-1885). Yine Muallim Naci'nin etkisi ve teşviki ile Saadet, Mürüvvet, Mecmua-i Muallim'de imzası görüldü. Son derece hassas ve ince bir kişiliğe sahip olan İsmail Safa yeniliklere de kapalı değildir. Muallim Naci etkisinin yanı sıra Ekrem ve Hamid dairesinde şiirler yazmış, bilhassa 1892'den sonra Naci ve Tanzimat edebiyatı etkisinden kurtularak kendi şahsiyetini bulmaya ve yenilik arayışlarına girişmeye başlamıştır.⁵ Servet-i Fünun'un teşekkülü tarihine denk düşen Mensiyyat (1896) ile olgunluğa erişmiş ve kendi sesini bulmuştur. Bundan sonra çoğunu Servet-i Fünun'da yayınladığı şiirlerinde, muhteva ve biçimde yenilik arayışları kendini gösterir.

Şiiri eski ile yeni, doğu ile batı edebiyatlarının, romantizm ile realizmin etkilerini aynı anda taşır. Edebî kimliğindeki eski edebiyat zevk ve meyline rağmen İsmail Safa bir yanıyla da yeni ve yenilikçidir. Servet-i Fünuncularla yakın dostluğu vardır. Genç Tefik Fikret'i takdir eder, onun şiirlerini, başyazarı bulunduğu Mirsad'da yayınlamaktan zevk duyar. İsmail Safa şahit olduğu bütün eski-yeni münakaşalarında büyük ölçüde Servet-i Fünuncuların yanında olmakla beraber Mülâhazât-ı Edebiye ve Muhakemât-ı Edebiye adlı kitaplarında toplanan tenkidî makalelerinde, son derece hassas ve nazik mizacının da etkisiyle, "her iki tarafın da yalnız iyi yönlerini göstermeye" çalışmıştır.⁶

İsmail Safa'nın şiirlerinde ilk anda dikkat çeken ve ferdî bir muhtevanın tezahürleri olan temler aşk, tabiat, hüzn, acıma, aile ve anılar, ölüm, fanilik ve dindir. Ölüm karşısında, romantizmden gelen ve dönemin pek çok sanatçısını da etkisi altına alan bir hassasiyeti kendi hayatında yer tutan büyük ölüm hadiselerinin etkileriyle birleştirirken, kitabe-i seng-i mezarlar, mersiyeler, tarih manzumeleri kaleme alır. Hamid'den gelen bir etkiyle varlık ve fanilik üzerine düşünce şiirleri kaleme alırsa da bunlar derinleşemeyen örnekler olarak kalır. Keza insan aklının yetmezliğini fark ederek, pek çok dönem sanatçısı gibi agnostik felsefede karar kılar ve Allah'ın büyüklüğünü tebcil eder. Romantik ekolden gelme bir etkiyle tabiat, şiirin vazgeçilmez temleri arasındadır. İçli duygularına dekor teşkil eden mehtap, gurup ve seher, deniz, ilkbahar ve hazan tıpkı Nigâr Hanım ve Mehmed Celâl gibi İsmail Safa'nın da çok severek şiirine konu ettiği tabiat manzaralarındandır. Çocukluk hatıraları ve ailesi de İsmail Safa için vazgeçilmez bir tem alandır.

İsmail Safa'nın 1897-98 Türk-Yunan harbinin edebiyatımızda oluşturduğu hamasî havadan etkilenerek yazdığı Osmanlılık şuru taşıyan vatanî şiirleri de vardır İsmail Safa'nın şiirlerinde din de önemli yer tutar. Dini şiir konusu haline getirirken takındığı tavır Şinasi'nin Münacaat'ındaki bilim ile dini telif çabalarının izlerini taşır (İllyi'ne yahut Zemine bir Nazar). Küçük realiteler etrafında sarf edilen dikkatler ve realist anlatımlı küçük manzum hikâyeler (Öksüz Ahmet, Zavallı İhtiyar) ile resim altına şiir yazma modası da onda itibar görmüştür.

İsmail Safa'nın şiirlerinde ilk anda dikkat çeken özellikler çok kuvvetli bir dil hakimiyeti ile tabîlik ve samimiyettir. Babası ve Muallim Naci üzerinden gelen sağlam Divan edebiyatı terbiyesinin etkisiyle, aruzu Türk dilinde en iyi kullanan şairlerden biri olarak gösterilebilir. Kullandığı dil, sade ve akıcıdır. Çok kolay şiir söylediği için Muallim Naci tarafından "şair-i mâderzad" (anadan doğma şair) olarak övülen İsmail Safa'nın manzum musahabeleri ve mektupları vardır (Ertaylan, 1925, s.623).⁷

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

Çok sevilmiş ve şöhret kazanmış bir şair olmakla birlikte uzun vadede Edebiyat-ı Cedide şairleri karşısında gölgede kalmıştır. Kolay unutuluşunda erken bir yaşta ölmüş olmasının da payı büyüktür.

Eserleri: Sünûhat (1889, Huz mâ Safâ (1892), Mağdûre-i Sevda (1892), Mensiyyat (1896), Mevlid-i Pederi Ziyaret (1894), Vehametli Sevdalar (1894), Mülâhazât-ı Edebiye (1896).

Ölümünden sonra: İntâk-ı Hak Tahmisi (1912), Muhakemat-ı Edebiye (1913), Hissiyyat (1912).

Nigâr Hanım gibi, şöhretini tesis eden eserlerinin bir kısmını Servet-i Fünunun teşekkül tarihinden evvel vermekle birlikte Servet-i Fünun topluluğu dışında eser vermeye devam eden bir sanatçı olarak dikkat çeken bir isim de Mehmed Celâl'dir.

Hakkındaki en geniş araştırma M. Fatih Andı tarafından hazırlanan doktora tezi olup (İstanbul Üniversitesi, 1989), bu tez Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl adıyla basılmıştır.⁸ Buna göre: Mehmed Celâl 1867'de Ferik Hakkı Paşanın oğlu olarak İstanbul'da doğdu. Düzenli bir tahsil göremedi. Babasından riyaziyat ve Farsça dersleri aldı, kendi kendisini yetiştirmeye çalıştı. Çocukluğu İstanbul'dan uzak illerde geçti. On beş yaşındayken Tahrirat Kalemi'ne girdi. İçki ve sefahate düşkünlüğü yüzünden düzensiz bir hayat sürdü. Memuriyetini devam ettiremedi, tekaüd edildi. Bir müddet özel okullarda ders verdi. Giderek dengesiz ve taşkın bir kimlik sergilemeye başladı. Henüz kırk beş yaşındayken öldü.

Son derece duygusal bir mizaca sahip olan Mehmed Celâl türlü gönül çalkantıları içinde yaşamıştır ve özel yaşantısı şiirinin belirleyicisi olmuştur. Şiirlerinde genellikle Büyükkada ve orada yaşadığı aşklardan söz ettiği için "Ada Şairi" olarak tanınır.

1887'ye kadar Divan edebiyatı etkisindedir. Tercüman-ı Hakikat'te Muallim Naci'nin yönettiği edebiyat sütununa şiirlerini gönderir. Eski edebiyat ve Naci etkisinin yanı sıra Recaizade Mahmut Ekrem'den de tabiat, ölüm, verem, melankoli temlerini tevarüs etmektedir. Şiirinde tem ve biçim itibarıyla çeşitlenmeler, Batılı nazım şekillerini denemeler 1887'den sonra başlar.⁹

Mehmed Celâl Servet-i Fünun edebiyatının dışında kalmış ve çeşitli yazılarında Servet-i Fünunculara dil, muhteva ve teknik itibarıyla sert eleştiriler yöneltmiş, Hüseyin Cahid'le polemige girişmiştir.¹⁰

Mehmed Celâl, Mürüvvet, Maarif, Hazine-i Fünun, Resimli Gazete, Malûmat, İrtika, Mektep gibi dönemin belli başlı pek çok dergisinde yazdı. İlk kitabı, bir roman olan Venüs, 1886'da yayınlandı. Gazete ve dergilerdeki imzası 1902'ye kadar sürmüş 1902'den sonra yazı hayatına birkaç küçük romanla devam etmiştir. 1896'dan sonra Servet-i Fünun Edebiyatı'nın güçlü isimleri karşısında şöhreti yavaş yavaş sönen Mehmed Celâl 1908'den sonra unutulmuştur.

İrticalen şiir söylemekte çok usta olduğu için "şair-i zî-irtical" olarak anılır. Başlangıçtan itibaren sade bir söyleyişi, anlaşılır imajları ve girift olmayan bir şiir cümlesi vardır. Çok okunmasında ve döneminde geniş bir şöhret sahibi olmasında bu rahat söyleyişin etkisi büyüktür.

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

Őiirlerindeki temler üç ana grupta toplanmaktadır: 1- AŞk-hüzün-gözyaşı ve tabiat 2- Osmanlı sultanları-Tarih ve hamaset 3- Değişik temler.

Kolayı okumaktan hoŐlanan okuyucu kitlesinin teŐvikiyle kolay bir şöhret kazanmış, derin ve kalıcı eserler yerine yüksek bir sirayet gücü bulunan fakat geçici eserler vermiştir. Denebilir ki Niğâr Hanım ve İsmail Safa örneklerinde olduğu gibi, samimiyeti tek baŐına Mehmed Celâl şiirinin de zamana direnmesine yetmemiŐtir.

Eserleri: Mehmed Celâl şiir, roman, hikâye, mensure, makale, edebiyat nazariyesi, tenkid, fantezi lüगत gibi çeşitli dallarda çok sayıda eser vermiştir.¹¹

Şiir: Ada'da Söylediklerim (1886), Zâde-i şair (1894), Gazellerim (1894), Âsâr-ı Celâl (1894), Sürûd (1895), Elvâh-ı őairane (1895), ői'r-i Gaza (1895).

Roman: Venüs (1886), Cemile (1886), DehŐet yahut Üç Mezar (1886), Orora (1887), Margerit (1891), Elvâh-ı Sevda (1892), Muhabbet-i Mâderâne (1893), Küçük Gelin (1893), Bir Kadının Hayatı (1894), Zehra (1894), Rene (1894), Mükâfat (1895), Bî-vefâ (1895), Müzeyyen (1898), Damen-alûde (1899), Lem'an (t.y.), İsyân (t.y.), KuŐdilinde (t.y), Nedamet-Bir őairin Ser-nüviŐti (t.y).

Hikâye: Hâlâ Seviyor yahut İftirak (1891), Oyun (1892), Mev'id-i Mülâkat (1893), Karlar Altında (1893), Olga (1894), Bir Pederin Sergüzeşti (1894), Ak Saçlar (1895), Samimiyet (1899), Solgun Yadiğârlar (1899), İskambil (1899), Piyano (1900), Ninni (1900), AŞk-ı Masumane (1900), Zindan Kapısında (1906).

Bunların dışında; Osmanlı Edebiyatı Nümuneleri (Antoloji-Teori, 1894), Ahmed Rasim Bey (monografi, 1900), Sevda Lüğati (fantezi lüगत, 1912).

Mehmed Celâl'in ayrıca muhtelif mevzularda ve türlerde kaleme alınmıŐ küçük hacimli pek çok sayıda risalesi ve Osmanlı sultanlarının hayat hikâyelerini mesnevi biçiminde kaleme aldığı, az sahifeli, küçük ebatlı, muhtelif yıllarda yayınlanmış bir seri şiir kitabı da vardır.

Hikâye ve Roman

Servet-i Fünun romancılarının realist ve natüralist akımların terbiyesiyle ve yüksek bir estetik endişesi ile eser verdikleri yıllarda Servet-i Fünun dışında kalan roman ve hikâyeyi bir yandan popülist endiŐeler ve "halka faydalı olma" gayesi yönlendirir. Bunların baŐında akla gelen ilk isim Hüseyin Rahmi'dir ve onun az çok farklılıklarla Ahmed Midhat geleneğini sürdürdüğünden söz etmek mümkündür. Diğer yandan aynı sıralarda bu defa popülistlik değilse de popülerlik olgusu içinde değerlendirilmesi gereken, yani "halka faydalı olmak" gibi bir niyet beslemeyen ama geniş halk kitlelerine ulaşmayı amaçlayan; kültür seviyesi düşük, ciddi eserler okumaktan sıkılan halkın ilgisine talip olan bir romandan da bahsetmek gerekir. Melodramatik özellikleri ağır basan, macera ve merak duygularını kamçılaman, derin tahlillere yer vermeyen, tek yanlı kahramanlar çevresinde geliŐen, genellikle rastlantısı bol ve abartılı kurgulara sahip bulunan bu romanlar, çok genel bir baŐlık altında "piyasa romanı" olarak adlandırılabilir ve polisiye, macera, çocuk, tarih gibi konularda biçimlenirler. Piyasa romanının çok yaygın bir kolu da tutkulu aşk romanlarıdır. Namık Kemal romantizminin abartılması ve sığlaŐtırılmasıyla biçimlenen bu tavrın geniş yelpazesinde Mehmed Celâl, Vecihi, Saffet Nezihî, Güzide Sabri gibi yazarlar yer

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

almaktadır. Popülist bir edebiyat anlayışını benimsemiş olmakla birlikte, romancılığı itibarıyla Ahmet Rasim'i de bu kapsamda zikretmek gerekir. Arkadan gelen yıllar içinde marazî bir duygusallığa sahip kimi kadın yazarlar tarafından çok rağbet görecektir ve az çok değişikliklerle edebiyatımızın her döneminde süre gidecek bu romanların başlangıcı Servet-i Fünun dışında teşekkül eden edebiyata, Vecihi'nin ilk iki romanı Mihridil (1893) ve Mehçure (1893) ile bilhassa Saffet Nezih'i'nin Zavallı Necdet (1898) adlı romanlarına bağlanabilir.

Çoğu müellifin hayatından aynen ya da az değiştirilerek çıkarılmış ve tek eksenli bir aşk hikâyesini genellikle ortak romans kalıplarını tekrarlayarak anlatan piyasa romanı; teknik ve tematik anlamda yüksek bir edebî hüviyet, dil ve üslûp itibarıyla de bir orijinalite taşımaz. Neredeyse gereğinden fazla samimi olan, başka bir meziyet de taşımayan bu romanlar dönemlerinde çok okunmuşlar fakat bir sanat kıymeti taşımadıkları için doğal olarak zaman içinde tüketilip, unutulmuşlardır. Ancak tüketilip de unutulduktan sonra yerlerine başka piyasa romanları yazılmış ve okunmuş, sonra onlar da unutulmuştur. Böylece piyasa romanı günümüze kadar değişik dönemlerden geçerek çeşitli sanat anlayış ve dönemlerinin paralelinde daima var olarak ve her yenisi bir evvelkini unutturarak tüketime dayalı popüler bir kültür ürünü biçiminde süregelmiştir.

Servet-i Fünun topluluğu dışında kalarak Ahmed Midhat'ın popüler roman tarzını devam ettiren ve halka fayda prensibiyle yazan Hüseyin Rahmi pek çok türde eser vermiş olmakla birlikte daha çok bir romancı olarak tanınmıştır.

1864'te İstanbul'da doğdu. Annesi Ayşe Sıdika Hanım, babası Memet Sait Paşa'dır. Anneannesinin Yakupağa Mahallesi'ndeki tipik İstanbul konağında büyüdü. Mekteb-i Mülkiye'ye gitmişse de (1878), hastalanması ve tedavi görmesi tahsil hayatının sona ermesine neden olmuş (1880), kendi kendisini yetiştirmek zorunda kalmıştır. 1908'e kadar süren memuriyet hayatından sonra hayatını kalemiyle kazanmıştır. 1936-1943 arası Kütahya milletvekili olarak mecliste görev alan ve ömür boyu hiç evlenmemiş olan Hüseyin Rahmi 1944'te Ankara'da hayata gözlerini yummuştur.

Hüseyin Rahmi edebiyatımızın en çok roman yazan sanatçılarından birisidir.

Kendisini besleyen farklı kaynak ve etkilere rağmen, popülist endişe taşıması itibarıyla Ahmed Midhat'ın kuvvetle tesiri altındadır. Edebiyatın halk için yapılması gerektiğine inanan Hüseyin Rahmi'nin bu vesile ile giriştiği polemikler ve bazı yazılarından anlaşılır ki o halkı eğlenceli hikâyelerle yüksek bir felsefeye doğru çekmek istemektedir (Şekavet-i Edebiye, 1913, s. 68). Bu bakımdan "Türk, Osmanlı, İslâm ve doğu medeniyetinin manevi değerler sistemini muhafaza" etmek yanlısı olan Ahmed Midhat'ten (Okay, 1989, s. 408), bu kıymetlerin yerine koymak istediği yeni kıymetlerle ayrılır. Bu "yüksek felsefe", "akla, bilime dayalı pozitivist zihniyet" olarak özetlenebilir.¹²

Bir romancı olarak Hüseyin Rahmi'yi besleyen kaynaklar tek yönlü değildir. Bunların ilki çocukluğuna dayanan yerli kaynaklardır. Onu besleyen ikinci kaynak batı edebiyatıdır. Evvelâ romantik eserleri okumaya başlamış, sonra realistleri çok sevmiştir. Hüseyin Rahmi, deneysel roman yazma gayreti ile de Zola ve natüralistlere yakın görünür. Denebilir ki o, eserlerinde çok farklı etkileri aynı anda taşımaktadır ve "edebî mesleklerin hepsinden" faydalanmaktadır.¹³

Hüseyin Rahmi romanlarında hemen daima katı bir gerçek vardır. Ancak bu gerçek, mizah

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

unsuruyla dengelenerek verilmeye dikkat edilmiştir. Mizah, sosyal tenkide zemin hazırlamasının yanı sıra, onun romanlarının kolay okunmasını da sağlamış, en ciddi ve ağır konular bile onun kaleminde mizahî bir bakış açısıyla kolay okunabilir hale dönüştürülmüştür.

Eserlerini gözleme dayalı olarak yazan Hüseyin Rahmi bir sanatkârın tabiatı adeta kopye etmesi gerektiğini, eserlerinde canlandırdığı hayat safhalarının gerçeğe uymasını ister.

Cümleleri sağlam ve gramatikal açıdan kusursuz olan Hüseyin Rahmi, Servet-i Fünuncuların temsil ettiği artistik anlamda bir üslûpçu değildir. Bunu zaten kendisi de bilinçli olarak reddeder ve üslûpla oyalanmayı gereksiz bulur.¹⁴ Onda asıl dikkat çeken ve bu kadar çok sevilerek okunmasını sağlayan etkenlerin en önemlilerinden biri anlatımındaki yerli lezzettir. Bunu gerçekleştiren Hüseyin Rahmi, Karagöz, Ortaoyunu ve Meddahtan bir anlatı geleneği olarak faydalanmıştır.

Halkı eğitmeyi ve aydınlatmayı ilke edinen Hüseyin Rahmi romanlarındaki konular belirli bir tezin müdafaasına tahsis edilmiştir. Bu bakımdan vak'a tezin emrindedir. Çoğu gözlemlediği ya da duyduğu hadiselerden yola çıkarak tesbit edilmiş konular üzerine kurulu çok sayıdaki romanı vak'a, konu ve şahıslar itibarıyla çeşitli açılardan tasnife tabi tutulabilirler.

Onun roman ve hikâyelerini dolduran ve bir kısmı zaman zaman tekrarlanan kahramanların sayısı son derece kalabalıktır. Bunlar bugün artık çok uzakta kalmış bulunan dönem İstanbul'una mahsus yerli tiplerdir. Hüseyin Rahmi'nin yaşadığı döneme göre eş zamanlı olan romanlarında mekân çok geniş ve renkli bir İstanbul'dur. Dönem İstanbul'unun en zengininden en fakirine kadar iç ve dış, dar ve geniş pek çok mekânı onun romanlarında görüntüye girmektedir.

Ancak bu romanlar, gereksiz uzatmaları, bazen bağımsız makale görünümündeki sahifeler süren bilgilendirmeleri, kahramanlarının psikolojisini ihmal etmesi, vak'anın bütünüyle ilgisiz kısımları bakımından teknik açıdan za'f taşır.

Eserleri: Roman: Ayna/Şık (1888), İffet (1896), Mutallâka (1897), Bir Muâdele-i Sevda (1899), Metres (1899), Tesadüf (1900), Nimetşinas (1901), Şıpsavdi (1911), Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç (1912), Sevda Peşinde (1911), Gulyabani (1912), Cadı (1914), Hakka Sığındık (1919), Toraman (1919), Hayattan Sahifeler (1919), Son Arzu (1923), Tebessüm-i Elem (19237, Cehennemlik (1919), Efsuncu Baba (1924), Ben Deli miyim (1925), Billûr Kalp (1926), Tutuşmuş Gönüller (1926), Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu (1927), Muhabbet Tılsımı (1928), Mezarından Kalkan Şehit (1929), Kokotlar Mektebi (1929), Şeytan İş (1944), Utanmaz Adam (1947), Eşkıya İnde (1935), Kesik Baş (1942), Gönül Bir Yeldeğirmenidir Sevda Öğütür (1943), Ölüm Bir Kurtuluş mudur (1945), Dirilen İskelet (1946), Dünyanın Mihveri Kadın mı Para mı (1949), Kaderin Cilvesinde (1964), Deli Filozof (1964).

Hikâye: Kadınlar Vaizi (1920), Meyhanede Hanımlar (1924), Namusla Açlık Meselesi (1933), İki Hödüğün Seyahati (1933), Tünelden İlk Çıkış (1934), Katil Buse (1938), Gönül Ticareti (1939), Melek Sanmıştım Şeytanı (1943).

Tiyatro: İstiğrak-ı Seherî (1887), Hazan Bülbülü (1916), Kadın Erkekleşince (1933);

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

Ölümünden Sonra; Tokuşan Kafalar (1973), İki Damla Yaş (1973); Basılmamış: Mes'ûduz.

Tenkrit: Cadı çarpıyor (1913), Şekavet-i Edebiye (1913).

Seçme: Müntahabât-ı Hüseyin Rahmi (3 C.), İstanbul 1888.

Teknik ve kurgu bakımından bir hayli zayıf romanlarıyla piyasa romanına yakın örnekler veren, fakat bu romanların taşıdığı harici âleme yönelik ayrıntılı ve mahallî gözlem itibarıyla Hüseyin Rahmi'ye yaklaşan bir sima da bilhassa gazeteciliği ile meşhur olmuş olan Ahmet Rasim'dir.

1865'te İstanbul'da Sarıgözel'de Bahaeddin Efendi ve Nevber Hanım'ın oğlu olarak doğdu. Annesinin yanında büyüdü. Darüşşafaka'ya verildi. Bu okulu birincilikle bitirdikten sonra (1883) bir müddet memuriyet hayatında bulunmuşsa da akli gazetecilikteydi. İlk yazısı Tercüman-ı Hakikat'ta çıktı. Ardından Ceride-i Havadis'e geçerek memuriyeti bıraktı ve yarım asır kadar sürecek gazetecilik hayatına başladı. Tercüman-ı Hakikat, Servet-i Fünun, İkdâm, Malûmat, Resimli Gazete, Sabah gibi gazete ve dergilerde Meşrutiyet'e kadar çalıştı. II. Abdülhamid döneminde sansür ile başı derde girmeden, kesintisiz denebilecek şekilde yazıyordu. Bilhassa İkdâm ve Resimli Gazete'nin önemli bir siması oldu. Adı "edib-i şehîr"e çıktı. 1898 yılında Malûmat gazetesi adına Suriye'ye gönderildi. Balkan ve I.Cihan harbi esnasında Tasvir-i Efkâr gazetesinde çalışmaktaydı. 1916'da Sabah gazetesi adına Romanya cephesinde bulundu. Mütareke yıllarında Yeni Gün, Vakit, Zaman'da yazan Ahmed Rasim, Yunus Nadi'nin teveccühüyle Cumhuriyet'te yer aldı. 1927 seçiminde İstanbul mebusu oldu. 1932'de Heybeliada'da öldü.

Divan edebiyatı, Muallim Naci, Ahmed Midhat, Rezaizade Mahmut Ekrem, Fransız edebiyatı gibi çeşitli etkileri üzerinde taşıyan Ahmet Rasim, Servet-i Fünuncularla aynı zaman diliminde eser vermiş olmasına rağmen, edebî görüş itibarıyla onlardan ayrılır. Hayat görüşü ve edebî beğeni itibarıyla eski ve yeni arasında kalan "Mutavassıfın" grubun dikkate değer simalarından biridir.¹⁵

Ahmet Rasim'in gazeteciliğinin gölgesinde kalan romanları, muhteva itibarıyla sınırlı, teknik açıdan zayıftır. Namık Kemal tarzının etkilerini taşıyan romanlarında genellikle aile faciaları ve melodramatik mevzular etrafında kalem oynatır. Bir araya gelemeyen sevgililerin acılarının da anlatıldığı bu romanlarda zaten gevşek olan vak'anın, zaman zaman silindiği ve kaybolduğu görülür. Bu romanlarda çizilen tiplerin de kuvvetli olduğu söylenemez. Bunda Ahmet Rasim'in haricî âlemi gazeteci gözüyle seyretme alışkanlığının payı vardır. Romanın bütünlüğünü ayrıntılarda dağıtmaktadır. Ancak bu romanlar taşıdıkları mahallî renk itibarıyla kıymetlidirler.¹⁶ Romanlarının konuları İstanbul hayatından seçilmiştir. Bu eserlerde, dönem İstanbul'unu çeşitli sosyal hayat sahneleri ve tipleri ile görmek mümkündür. Ahmet Rasim'in gazete yazılarında sergilediği temiz ve canlı Türkçenin örneğini roman ve hikâyelerinde bilhassa diyalog bölümlerinde bulmak mümkündür.

Gençliğinde şiire de heves eden fakat devam etmeyen Ahmet Rasim'in güfte ve besteleri de vardır.

Eserleri: Çok ve çeşitli türlerde eser veren Ahmet Rasim'in, roman, hikâye, hatıra, fıkra, makale, mensure, seyahat, monografi, tercüme, tarih, fen ve okul kitapları gibi başlıklar altında toplanabilecek yüzü aşkın eseri mevcuttur.¹⁷

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

Roman ve hikâye: İlk Sevgi (1890), Bir Sefilenin Evrâk-ı Metrukesi (1891), Endişe-i Hayat (1891), Güzel Eleni (1891), Leyâl-i İztırab (1891), Mehâlik-i Hayat (1891), MeŐâkk-ı Hayat (1891), Tecârîb-i Hayat (1891), Meyl-i Dil (1891), Afife (1892), Mektep ArkadaŐım (1894), Nümune-i Hayal (1894) , Tecrübesiz AŞk (1894), Bîçare Genç (1894), Gam-ı Hicran (1894), Sevdâ-yı Sermedî (1895), Asker Oğlu (1897), Nâkâm (1897), Ülfet (1899, Hamamcı Ülfet adıyla 1922), Hayat-ı Hakikiye Sahnelerinden: Belki Ben Aldanıyorum (1909) (Bedia adıyla 1922), İki Güzel Günahkâr (1922), İki Günahsız Sevda (1923).

Hatıra: Gecelerim (1894), Ömr-i Edebî (4 C. 1897-1900), FuuŐı Atik-FuuŐı Cedid (2 C., 1922), Muharrir Şair Edip (1924), Falaka (1927).

Fıkra-Makale-Sohbet: Külliyyat-ı Say ü Tahrir (2 C., 1907), Őehir Mektupları (4 C., 1910-1911), Tarih ve Muharrir (1910), Ramazan Sohbetleri (1913), Cidd ü Mizah (1918), EŐkâl-i Zaman (1918), Gülüp Ağladıklarım (1926), Muharrir Bu Ya (1927).

Mensure: O Őehre (1893), Kitabe-i Gam (3 C., 1897-1898).

Gezi: Romanya Mektupları (1916).

Monografi: İlk Büyük Muharrirlerden Şinasi (1927).

Servet-i Fünun edebiyatının dışında, romancılığı itibarıyla Ahmet Rasim dairesinde değerlendirilmesi gereken bir isim de, Şöhretini gazeteciliği ve polemikleriyle sağlamış olan Ali Kemal'dir

Asıl adı Ali Rıza'dır. 1867'de İstanbul'da doğdu. Babası Ahmed Efendi, annesi ise Hanife Feride Hanım'dır. Ahmed Midhat ve Muallim Naci ile hocası Mizancı Murad'ın etkisinde kaldı. Mektep arkadaşlarıyla GülŐen adlı bir dergi çıkardı (1886). Mülkiye yıllarında Paris'e ve Cenevre'ye gitti. Ömrü boyunca siyâsî konulara taŐan sert polemikleri yüzünden sık sık sürgüne uğradı veya kaçmak zorunda kaldı. 1895'ten itibaren dört yıl boyunca İkdâm'a "Paris Muhbiri" adıyla her hafta gönderdiği yazılar büyük ilgi topladı. II. Meşrutiyet'ten önce yurda dönerek İkdâm'ın baş yazarı oldu. Peyam gazetesini çıkardı (1913). Sabah'la birleşerek Peyam-Sabah adını alan (1920) gazete Milli Mücadele esnasında Ankara hükümeti aleyhdarı bir yayın politikası izledi. Ali Kemal 1922'de İzmit'te linç edilerek öldürüldü.

Yahya Kemal'in yorumuyla "nev'i Őahsına mahsus bir insan" olan Ali Kemal,¹⁸ edebiyat zevki itibarıyla eskiye bağlıdır. Servet-i Fünun edebiyatına karşı katı bir hoŐgörüsüzlük içinde olup, Hüseyin Cahid'le aralarında sert bir polemik yaŐanmıŐtır. Şiir zevki itibarıyla Muallim Naci etkisindedir ve eski ile yeni arasında, "mutavassıtın" gruba yakındır.¹⁹ Batı edebiyatını tanıdıkça üzerindeki Naci etkisi azalır. Modern Fransız edebiyatının bizde tanınmasını sağlayan ve sağlam görüşler taşıyan gazete yazıları yazmış, bu yazılar daha sonra kitap haline getirilmiştir (Sorbon Darülfünununda Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri, 1896; Paris Musahabeleri, 1897).

Romanlarında Ahmet Rasim havası hissedilir. Çoğu uzun hikâye sayılabilecek gençlik zamanına ait bu eserlerde daha ziyade yaşadığı ya da Şahit olduğu durumları romanlaŐtırmıŐtır. Bu bakımdan gözleme dayalı realist bir romancılığı vardır ve bu yanıyla da Hüseyin Rahmi'ye yaklaŐır. Sürgün yaŐantılarını romanlaŐtırması itibarıyla benzer siyâsî tercihleri olan Refik Halid'e benzer. Fakat romancılığında acemidir. Ali Kemal'in

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

Şiirleri de romanları gibi edebî kimliğini tesis edici bir güce sahip değildir ve gazeteciliğinin ve polemiklerinin arkasında gölgede kalmıştır.

Eserleri: Roman: İki HemŐire (1897), Çölde Bir SergüzeŐt (1898), Bir Safha-i Őebab (1913, İki HemŐire ve Çölde Bir SergüzeŐt bir arada), Fetret (1913-1914).

Edebiyat-Tenkit: Sorbon Darülfünununda Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri (1896), Paris Musahabeleri (3 C., 1897), RaŐid Müverrih mi Şair mi (1918).

Çeviri: Kadın Mektupları (Marcel Prevost'tan, 1895), Juliyet'in İzdivacı (Marcel Prevost'tan, 1897), Yeni Kadın Mektupları (Marcel Prevost'tan, 1914),

Hatıra: Ali Kemal'in, sağlığında tefrika edilmeye başlanan fakat yarım kalan hatırâtı, ölümünden sonra oğlu tarafından hazırlanarak yeni harflerle basılmıştır; Ömrüm (haz. Zeki Kuneralp), İstanbul 1985.

Tarih, Diğer: Muterizlere Ecvibe-i Müskite (1898), Mesele-i Őarkıye Medhal (1900), Yıldız Hatırat-ı Elimesi (1910), Bir Safha-i Tarih (1913), Ricâl-i İhtilâl (1913), İlm-i Ahlâk (1914).

Ali Kemal'in Peyam-ı Edebî'deki dil ve edebiyat üzerine yazılmış makaleleri Hülya Pala tarafından bir araya getirilmiştir: Ali Kemal MAKALELER Peyâm-ı Edebî'deki Dil ve Edebiyat Yazıları, Kitabevi, İstanbul 1997.

Daha ziyade gazeteci olarak tanınmakla birlikte Servet-i Fünun edebiyatı dışında roman ve hikâyeler yazmış bir edip de Abdullah Zühdü'dür.

Osman Tefvik Efendi'nin oğlu olarak 1869'da İstanbul'da dünyaya geldi. 1890'da Galatasaray Sultanisi'ni bitirdi. Yazılarıyla İttihad ve Terakki'ye muhalif bir tavır sergiledi. Mütareke yıllarında, Damat Ferit hükümeti esnasında dört ay kadar Matbuat Umum Müdürü olduysa da bu göreve devam etmedi ve istifa ederek ayrıldı (1920). Yoğun gazetecilik faaliyetiyle dolu bir matbuat hayatı vardır. Ömrünün son üç yılını gazetecilikten uzak, antikacılık yaparak geçirdi. 20 Mayıs 1925'te öldü. Bohem bir yaşantısı, kalender bir mizacı olan Abdullah Zühdü, "Baba Zühdü" olarak da tanındı.

Çeşitli gazetelerde tefrika edilmiş veya müstakil olarak yayınlanmış roman tercümeleri, telif ve tercüme hikâyeleri vardır. Romanları döneminde popöler edebiyatın birer örneği olarak okunmuŐsa da zamanla tamamen unutulmuşlardır. Şanlı Asker adlı romanı (1897) Türk-Yunan Harbi esnasında yayınlanmış ve döneminde çok ilgi görmüştür. Sabah'ta tefrika edildiği sıralarda gazeteye beş bin fazla baskı sağlayan bu eser daha sonra kitap haline gelince de otuz beş bin baskı sayısıyla dikkat çekmiŐtir.

Abdullah Zühdü, roman ve hikâyelerinde abartılı hassasiyet manzaraları, melodramatik mevzular üzerinde ısrarlıdır. Polisiye roman türünün bizdeki ilk örneklerini vermiş olmakla da tanınır. Bazı eserlerinde Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi gibi yaşadığı çevreyi anlatmıŐtır. İstanbul'u çok iyi bilen ve mekânlarla tipleri akıcı bir üslûpla ayrıntılı ve renkli olarak işleyen bir yazardır. Galata ve Beyoğlu'nun eğlence âlemleri, fuhŐa sürüklenmiŐ kızlar, ünlü serseriler onun kendi hayat tecrübeleri ile birleŐince ortaya Güller Dikenler, Rehğüzâr-ı Matbuatta, Şikeste-beste ve Sârâ gibi canlı ve renkli eserler çıkmıştır. Ancak bu roman ve hikâyeler mahallî renk ve haricî âlem ayrıntıları itibarıyla bir kıymet taşıyıcılar da sanat değerini haiz değildirler. Çoğu, tefrika esnasında yazılıyor olmanın getirdiği

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

za'fları da taşıyan bu eserler, Servet-i Fünun romanının taşıdığı insicamdan mahrumdurlar. Gereksiz uzatmalar, önemsenerek başlanan fakat alencele tüketilen yan vak'acıklar, vak'anın bütününden kopuk uzantılar Abdullah Zühdü romanlarını da, dönemde Servet-i Fünun romanının dışında kalan hemen tüm romanların taşıdığı za'flarla malûl kılar. Ruh tahlillerindeki sebatsızlık ve acemilik de aynı haneye kaydedilmesi gereken olumsuzluklar arasında yer alır.

Abdullah Zühdü'nün kıvrak bir Türkçesi; sıralı, dönüşümlü, simetrik bir cümle yapısı vardır. Bu yanıyla Namık Kemal'in artistik üslûbunu devam ettiren sanatçılar arasında yer alır. Tekrar, nida ve rücu nesirlerinde dikkat çeker. Halk ağzından gelen söyleyişler, deyim, mecaz ve atasözlerine de oldukça itibar eder.

Eserleri: Roman ve Hikâye: Yandım Aman Kantosu (1897), Şanlı Asker (1897), Mecruh Gazilerimizi Ziyaret (1897), Güller Dikenler (1898), Leydi (1899), Bahr-i Müncemid-i Cenubîde (1904), Hırçın Kız (1908), Rehgüzâr-ı Matbuatta (t.y.), Şikeste Beste, Sârâ.

Çeviri: Müteehhil (Carmen Sylva'dan, 1895), Bir Gece (1898), Kadın Hisleri (1903), Buhar (1903), Âb-ı Nevbahar (Turgeniev'den, 1903), Muharririn Zevcesi (1908), Vade (Paul Bourget'den, 1908), Parmak İzi (1917), Madmazel Yüz Milyon (t.y.).

Diğer: Devlet-i Âliye-i Osmaniye ve 1314 Yunan Muharebesi (1897, Süleyman Tevfik'le), Sarf-ı Osmanî (1900), Musahhah Sarf-ı Osmanî (1903).

Döneminin dikkate değer bir romancısı da Servet-i Fünunculara ne de Hüseyin Rahmi'ye benzeyen, piyasa romanının örnekleriyle geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmayı başaran fakat kısa zamanda da unutulmuş Vecihi Bey'dir.

Unutulmuş bir romancı olarak ansiklopedi ve edebiyat tarihlerinde kendisine ya hiç yer verilmeyen ya da birkaç cümle ile geçiştirilen Vecihi hakkında, İbnülemin Mahmut Kemal İnal Son Asır Türk Şairleri'nde bilgi verir.²⁰ 1869'da İstanbul'da doğan Mehmed Vecihi Bey, Vecihi Paşa'nın torunudur. Mühendishane-i Berrî'de tahsilini tamamladıktan sonra (1891) istihkâm zabiti oldu. Rütbesi kolağalığına (önyüzbaşı) yükseltilerek Serasker dairesinde görevlendirildi, Nafia Fen Heyeti'nde çalıştı. Mabeynden Şifre kâtibi Asım Bey'in kızıyla evlendi. İçkiye aşırı düşkünlüğü sağlığını olumsuz yönde etkiledi, dağınık bir hayat sürdü. Kalp hastalığından dolayı 1904'te henüz otuz beş yaşındayken öldü. Güzel sanatların yazı, şiir, müzik ve resim dallarına da ilgisi vardı.

Edebiyatımızın asker edipler zincirinin bir halkası olan Vecihi romancı olarak tanınmıştır. Şiirleri sayıca az olup ona şöhret sağlamamıştır. Namık Kemal tarzını iyice sığlaştırıp abartarak tutkulu karasevda romanları yazan Vecihi bilhassa İkdâm'a tefrika verdiği sıralarda halk tarafından büyük bir ilgiyle okunmuştur. Fakat dağınıklığı yüzünden bu tefrikaları vaktinde yetiştirmediği söylenemez.²¹ Kolay ve ani bir şöhret kazanmasına aynı yıl içinde (1893) yayınlanan ilk romanları Mihridil ve Mehcure neden olmuştur. Arkadan gelen romanları ile bunları aşamadıysa da Vecihi, bir dönem, piyasa romanı denebilecek düzlemde büyük bir ilgiyle okundu.

Vecihi'nin, tümü 1893 ile 1898 arasında ilk baskı yapan romanlarının çok büyük bir kısmı Servet-i Fünun romanının olgun örnekleri ile aynı yıllarda yayın dünyasındadır. Ancak Vecihi romanları teknik ve tematik anlamda sığ bir romantizmin geç takipçisi olarak bunların dışında kalır. Bu bakımdan cezbettiği okuyucu kitlesi, okuyucu piramidinin

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

entelektüel tepe kesiminden ziyade, tabana doğru yayılan ve sanat-estetik meselelerinin geç takipçisi olan geniş halk kitlesi olmuştur.

Gördüğü geniş tabanlı bu ilgide Vecihi'nin, muhtevası kadar üslûbu da etkili olmuştur. Romanlarında Namık Kemal'den gelen artistik, parlak ve çarpıcı bir üslûbu abartarak kullanmıştır. Bu üslûp zaman zaman sadeleşirse de genellikle şairanedir.

Yazarın kimliğini gizlemediği ve kahramanları karşısında taraf tutmaktan kaçınmadığı, inanılmaz rastlantılar içeren bu romanların mevzuları; abartılı ve ham duyguların sergilendiği hazin sevda hikâyeleri, anasız-babasız ya da üvey ana elinde kalan çocukların acıklı halleri, okuyucuya bol gözyaşı döktürmeyi amaçlayan ayrılıklar, melodramatik bir vakia olarak işlenen ölüm ve masum kahramanın uğradığı haksızlıklar vb. etrafından seçilmiştir. Marazî bir duygusallığın kucakladığı bu konulara uygun olarak Vecihi romanlarının kahramanları da abartılı, tek yanlı ve düz çizilmiş olup, mükerrer tiplerin ötesine geçerek birer karakter olamamışlardır. Bütün romanlarındaki konular gibi kahramanları da, birkaç ayrıntı düzenlemesinin dışında aynı birkaç kişiye irca etmek mümkündür.

Döneminde bir hayli ün yapmış olan Vecihi de unutuluşun kucağına zirveden düşmüştür. Bu ani unutuluşta, ilk romanları Mihridil ve bilhassa Mehçure'nin kendisine sağladığı ani şöhret kadar; arkadan gelen romanlarının popülerlik endişesi ile alelacele kaleme alınarak fazla işlenmeden adeta seri halinde neşredilmiş olmasının da payı vardır (1896'da on bir, 1897'de yedi romanı yayınlanır).

Hakkında verilen hükümlerde, popülerliğinin getirdiği bir küçümsenme payı daima var olmakla birlikte, zaman zaman farklılıklar görülebilir. Meselâ Mustafa Nihat Özön, onu kıyasıya eleştirirken,²² Cevdet Kudret ise Vecihi'nin, "aynı yolda eser veren Ahmet Rasim, Mehmed Celâl vb.'den kat kat üstün" olduğunu, keza vak'anın akışına müdahale etmemesi ile Vecihi'nin Ahmed Midhat'ten de başarılı sayılması gerektiğini ifade eder. Ve onun eserleri "on beş yıl önce" yazılmış olsaydı, "Tanzimat edebiyatının belli başlı romancılarından sayılacağı ve yalnız yarı aydın okuyucuları değil, başlıca yazarları da" etkilemesinin tahmin edilebileceğini ifade eder.²³ Vecihi'nin ani unutuluşunda, Mehmed Celâl gibi içkiye aşırı düşkünlüğünün ve çok genç yaşta ölümünün de payı vardır.

Eserleri: Roman: Mihridil (1893), Mehçure (1893), Hikmet yahut Mehçure'nin Kısım-ı Sanisi (1896), Hurrem Bey (1896), Sâil (1896), Mâlik (1896), Mes'ûde (1896), Müjgân (1896), Çoban Kızı (1896), Nerime (1896), Nedamet (1896), Vuslat (1897), Hasta (1897), Hasbihal (1897), Sâkıb (1897), Netice yahut Bir Yetimin Sergüzeşti (1897), Feryad (1897), Harabe (1897), Âkif (1897), Sevdâ-yı Masumâne (1898), Mehçure ile Hikmet (ikisi bir arada, 1922).

Hikâye: Halime (1896), Hikâye-i Müntahabe Mecmuası (1896).

Mehmet Vecihi ve Mehmed Celâl gibi dağınık bir hayat süren Saffet Nezihî de Servet-i Fünun ediplerinin olgun örnekler verdiği bir dönemde piyasa işi romanlar veren bir yazar olarak geniş bir şöhret kazanmış, fakat yine tıpkı diğerleri gibi kısa zamanda unutulmuştur.

1871'de İstanbul'da dünyaya gelen Saffet Nezihî'nin asıl adı Ömer Lütfî'dir. "Zavallı Necdet Muharriri" olarak da bilinir. Mekteb-i Sultani'yi bitirdi. İkdâm, Servet-i Fünun, Malûmat gibi gazete ve dergilerde roman tefrikası, makale ve hikâyeler altında imzası görüldü. O

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

sıralarda piyasa işi romanları çokça yayınlayarak eğitimsiz ve geniş bir okuyucu kitlesinin de ilgisine talip olan İkdam'da tefrika edilen, ardından kitap haline getirilen romanı Zavallı Necdet (1898) ile kolay ve ani bir şöhret kazandı. Arkadan gelen romanlarında ilk romanıyla yarışmak mecburiyetinde kaldı. Meşrutiyet'ten sonra Resimli Kitap adlı dergide yazdı. Bir ara Kapalıçarşı'da mücevhercilikle uğraştı. Hatırı sayılır bir servetin sahibi olduysa da dağınık bir hayat sürdürdüğünden kısa zamanda hepsini tüketti.²⁴ Bakırköy Akıl Hastahanesi'nde tedavi görmekte iken 1939 yılının 12 Aralık günü hayata gözlerini yumdu. Bakırköy kabristanında gömülüdür.

Saffet Nezihi bir romancı olarak ve bilhassa Ömer Lütfi müstearıyla yayınladığı, adıyla bütünleşen Zavallı Necdet'in muharriri olarak tanınmıştır. Saffet Nezihi, eserlerinden bir kısmı üzerindeki sansür baskısı yüzünden Meşrutiyet'e kadar âdeta inzivaya çekilmiş ve altı yıl kadar yazı hayatına ara vermiştir. İzah ve İstîzah (1909) adlı tiyatro eseri ve Müsebbib (1910) adlı romanı ile sosyal mevzular üzerinde dikkat sarf eder.

Meşrutiyet'ten sonra sosyal meselelere gösterdiği kalem ilgisine rağmen Saffet Nezihi edebiyatımızdaki asıl yerini piyasa romanlarının öncüsü olarak sağlamıştır. Çoğu İkdam'da tefrika edilen romanları kitap haline gelir gelmez âdeta kapışılmış, bunlardan Kadın Kalbi (1901) iki haftada tükenmiştir.²⁵ Bununla birlikte üslûp ve dil itibarıyla eserlerinde yer yer Edebiyat-ı Cedide etkisi hissedilir ve piyasa romanının nisbeten Servet-i Fünun romanına yakın kanadında yer alır ve Namık Kemal'in romantik üslûbunu ifratla kullanan Vecihi'den biraz ayrılır. Döneminde "milli roman", hattâ "realist" eser olarak takdim edilmesine rağmen²⁶ romanlarında yoğun bir melodramatik hava, abartılı rastlantılar, tek taraflı çizilmiş ya çok iyi ve zavallı, ya çok kötü kahramanlar, hazin aşk hikâyeleri okuyucunun merak duygusunu ve acıma duygusunu diri tutacak şekilde verilmiştir. Bu özellikleriyle Saffet Nezihi romanları, Servet-i Fünun romanına nisbî bir yakınlık taşısa da, sonuç olarak, realizmden epeyce uzak, Vecihî ile Servet-i Fünun romanı arasında bir noktaya yerleştirilebilir. Meselâ yazarına geniş bir şöhret sağlayan Zavallı Necdet romanı ile, kuruluş itibarıyla, Servet-i Fünun'un iki şaheseri Eylül ve Aşk-ı Memnu arasında bağlantı kurulabilir. Ancak bu benzerliklere rağmen Zavallı Necdet Servet-i Fünun romanının teknik olgunluğuna sahip değildir.

Eserleri: Roman: Zavallı Necdet (1898), Teehhül Âleminde (1899), Kadın Kalbi (1901), Kumar Belyyesi ("tercüme" olarak takdim edilmiştir, 1902), Hemzâd ("tercüme" olarak takdim edilmiştir, 1903), Müsebbib (1910), Kadınlar Arasında (t.y.).

Tiyatro: İzah ve İstîzah (1909).

Makale: Makalât-ı Nezihe (1901).

Servet-i Fünun Topluluğu dışında kalan Türk edebiyatında bir şair olarak yer tutan Mehmed Celâl roman ve hikâyeleriyle de bu kapsamda yer alır. Çeşitli yazılarında "romancının hakikate uygunluğu gözetmesinin" gereğinden bahsederek, romancıya adeta "terbiyevî bir misyon" yükleyen Mehmed Celâl,²⁷ eserlerinde bunu gerçekleştirememiştir. Bir romancı olarak sergilediği za'f, bir şair olarak sergilediği za'fa benzer ve kolay okunur fakat derinlikten ve sanat değerinden mahrum, meziyeti samimiyeti olan eserler vermesine neden olur. Zamanında çok okunan, popüler bir romancıdır. Kenan Akyüz, Mehmed Celâl'i "romantik maceralarla halkın çok çabuk harekete geçen acıma duygularından faydalanarak" yazan romancılar arasında zikreder.²⁸ Fatih Andı ise onun "sade ve akıcı bir dille kaleme aldığı aşk konulu, basit kurgulu, romantik duygulara bolca yer veren roman ve

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

hikâyeler” yazdığını ifade etmektedir.²⁹ Bu romanların kaynakları arasında kendi yaşantıları büyük yer tutmaktadır. Nitekim Küçük Gelin adlı içli romanı, otobiyografik karakterlidir ve beş defa evlenmiş olan Mehmed Celâl’in, çok sevdiği Fehime adlı eşinin henüz on dört yaşında iken ölümü üzerine yazılmıştır.³⁰

Mehmed Celâl’in romanlarında vak’a gevşek, tahlil ve tasvirlerle vak’a bağlantısı zayıftır. Bir yazar olarak okuyucuya seslenir, kahramanları karşısında tarafsızlığını koruyamaz ve onları subjektif sıfatlarla niteler. Şiiri gibi romanında da çok şey marazî bir aşk etrafında döner. Yoğun ve ihtiraslı aşk romanlarının vazgeçilmez mevzuudur. Ve bu aşk tabiatın romantik manzaralarıyla iç içe örülerek verilir.

Romanlarının büyük bir kısmı daha sonraki tarihlerde verilmiş olmakla birlikte şöhretini ve edebî kimliğini temsil edebilecek mahiyette ilk iki romanı zaman itibarıyla Servet-i Fünun dönemine denk ve yakın düştüğü için, Güzide Sabri de Servet-i Fünun dışı edebiyatın tutkulu aşk romanı yazarları arasında değerlendirilmelidir.

Ayşe Güzide, 1883’te İstanbul’da doğdu. Babası Salih Reşat Bey, annesi Nigâr Hanım’dır. Çamlıca’da bir köşkte büyüdü ve tahsili özel hocalar vasıtasıyla sağlandı. Küçük yaşta yazma hevesi duyan, Fatma Aliye ve Şair Nigâr Hanım’ların eserlerine imrenen Ayşe Güzide’nin ilk eseri Münevver 1899’da Hanımlara Mahsus Gazete’de tefrika edildi, daha sonra kitap haline getirildi (1903). Bu küçük eser ona döneminde azımsanamayacak bir şöhret sağladı. Münevver’den sonra 1905’te Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi basıldı. Güzide Sabri, Beyoğlu noteri Sabri beyle evlenmiş, Meşrutiyet’ten sonra artan bir tempo içinde kalem faaliyetini aralıksız sürdürmüştür. 1946 senesinde kısa bir hastalıktan sonra Giresun’da ölmüştür.

Servet-i Fünun yıllarından başlayıp Cumhuriyet sonrasına kadar uzanan yarım asra yakın romancılık çizgisinin sonunda, bilhassa Neclâ’da realizmin imkânlarını denemişse de asıl ilgiyi ve kendisini oluşturan imajı hepsi üçer beşer defa basılan tutkulu aşk romanlarıyla sağlamıştır. Ne parayı ne mülkü sevdiğini, yalnızca kendi sebepsiz ıztıraplarını dinlemek, başkalarının felâketlerini ruhunda canlandırmak için yazdığını ifade eden Güzide Sabri “mizacen melâl içinde”dir. Ve romanda tuttuğu yol başlangıçtan itibaren duygusal yanı ağır basan piyasa romanları çizgisinde gelişmiştir. Bu vadide yazan kadın romancıların ilkidir. Kadın duygularının kadınlar tarafından daha iyi anlatılacağına inandığı için hemcinslerine yazmayı öğütlemektedir. Fatma Aliye ve Emine Semiye’den sonra roman yazan ilk kadın yazarımız olmanın yanı sıra, Cumhuriyet’in ilk yıllarında bir hayli okuyucusu birikmiş olacak piyasa işi tutkulu aşk romanlarının Kerime Nadir, Muazzez Tahsin ve benzeri isimleri de onun yolundan yürümüşlerdir denebilir. Bilhassa Efsus’tan çok etkilenmiş olan Güzide Sabri üzerinde Şair Nigâr Hanım’ın etkisi vardır.

Güzide Sabri’nin romanlarında da fazla işlenmeden eser vermeye saik olan bir samimiyet dikkat çekmektedir. Hemen pek çoğunda vak’alar tipik romans kalıplarına uygun olarak tertip edilmiştir. Güzide Sabri romanlarının çoğu kez birbirine benzeyen bir anlatım teknik ve biçimi vardır. Vak’a bu yapı içinde biçimlenir. Çerçeve tekniğine göre tahkiye edilen bu romanlarda en başta görülen bir dış anlatıcı, asıl anlatıcının tanıtımını yaptıktan sonra sözü ikinci/asıl anlatıcı devralır, böylece çerçeve açılır. Mektup, günlük, anı defteri gibi bir biçimde kahraman bakış açılı iç anlatıcının 1.T.Ş. ağzından tahkiyesiyle asıl vak’a anlatılır. Romanın sonunda genellikle sözü tekrar ilk anlatıcı devralarak çerçeve kapatılır.

Güzide Sabri romanları, genellikle köşklere cereyan eder ve ortak bir takım özellikler

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

taşır. Taraflardan biri veya ikisi evli olduğu halde aşk etrafında sığ ve yapay bir trajedi yaratarak inanılması güç rastlantılara yer veren ve çoğu kez platonik aşkları anlatan bu romanlarda musiki, verem, sonbahar, mehtap, gül ve diğer çiçekler vazgeçilmez fonu oluştururlar.

Eserleri: Roman: Münevver (1903), Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi (1905), Yabangülü (1921), Nedret (1922), Hüsrân (1928), Hicran Gecesi (1937), Neclâ (1941), Mazinin Sesi (1944).

Hikâye: Gecenin Sırrı (1938).

Tiyatro

Servet-i Fünun dışı edebiyatın, Servet-i Fünuncular gibi en çok boş bıraktığı alan tiyatrodur. Bu boşluk tiyatronun II. Abdülhamid devrinde bir sahne sanatı olarak uğradığı manialarla ilgilidir. Gedikpaőa'daki Osmanlı tiyatrosunun yıktırılması, sansür, oynanacak oyunlara kısıtlama getirilmesi; bir yandan meydanı tulûat tiyatrolarına bırakırken, diğer yandan da "oynanmak için değil, okunmak için tiyatro" anlayıőının yaygınlık kazanmasına yol açmıőtır. Bu yüzden Türk tiyatrosu gerek temsil gerek telif açasından, 1908'e kadar bir duraklama içindedir.

Dönemin tiyatro vadisinde kalem oynatan yazarları arasında Nigâr Hanım, Hüseyin Rahmi ve Saffet Nezihî sayılabilir.

Hüseyin Rahmi çok sayıda oyun yazmamıő olmakla birlikte tiyatro ile ilgilenen bir yazardır. Çeşitli vesilelerle yazdığı yazılarda tiyatro ile ilgili teorik düşüncelerini belirtmiő, I. Cihan Harbi esnasında İkdâm'da tiyatro yazıları yazmış, 1914'te Darülbedayi edebî heyetine seçilmiőse de bu göreve devam edememiőtir. Hüseyin Rahmi öncelikle tiyatro hayatımızın geri kalmıőlıđından müőtekidir. Bir tiyatro eseri olan Hazan Bülbülü'nün (1916) "Mukaddime"sinde, memleketimizde hâlâ "tiyatro sanatı adına" lâyıık olabilecek bir kumpanya kurulamadığından Şikâyet eder.

Hüseyin Rahmi'nin ilk tiyatro eseri olan İstiğrak-ı Seherî çok gençken kaleme aldığı tek perdelik bir komedir. Yazar, 1916'da basılan Hazan Bülbülü'nde görücü usulüyle evlenmenin sakıncalarını, Cumhuriyetten sonra basılan Kadın Erkekleşince (1933) adlı oyununda ise Cumhuriyetin kadınlara verdiği hakların nasıl yanlış anlaőıldığını temsil biçiminde göstermektedir. Tokuşan Kafalar ve Mes'uduz adlı basılmamış oyunları da vardır.

Servet-i Fünun dışında kalan edebiyatın tiyatro vadisinde dikkate değer bir ismi Nigâr Binti Osman'dır. Tiyatro temaőasını en büyük zevklerinden biri olarak kabul eden Nigâr Hanım, ferdiyetçi, santimental bir tiyatro anlayışını benimser görünmektedir. Tesir-i Aşk ve Gırive adlı iki tiyatro çalıőması olup bunlardan ikisi de dönemde basılmamış, Tesir-i Aşk yeni harflere 1978 yılında Olcay ÖnerToy tarafından çevrilerek yayınlanmıştır (Olcay ÖnerToy, "Nigâr Hanım ve Tesir-i Aşk", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978, s.233-273). Tesir-i Aşk; evlilikte gençlerin fikrini almamanın doğurduğu fena sonuçlar üzerinde durmaktadır ve taşıdığı mesaj doğrultusuyla Şair Evlenmesi (1860), Eyvah (1871), Zavallı Çocuk (1873), İçli Kız (1874) gibi eserler arasında sayılabilir.

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

Nigâr Hanım'ın diğer tiyatro eseri olan Gırive, basılmadığı gibi metni de elde değildir. Ahmed Midhat'ın bir yazısına bakılırsa 30 Temmuz 1328 (12 Ağustos 1912) Pazar günü İstanbul'da, Fındıksuyu'nda bir tiyaroda oynanmıŐtır.³¹ Metin And ise, Gırive'nin yazılıŐ tarihinin 1912'den çok geriye gitmesi gerektiğini belirtmektedir.³² "Üç Perdelik Facia" olan Gırive'nin konusu, karmaŐık gönöl iliŐkilerinin yönlendirdiği bir aile içi trajedi etrafında biçimlenmektedir.

Servet-i Fünun topluluğu dışında kalan edebiyatın tiyatro vadisinde kalem oynatan az sayıdaki isimlerinden biri de Saffet Nezihi'dir. İzah ve İstîzah (1909) adıyla kaleme aldığı bir tiyatro eserinde dönemin Meclis-i Mebusan'ına eleştiriler yönelterek sosyal muhtevalı bir tiyatro eseri örneği vermiştir. Saffet Nezihi İzah ve İstîzah'ta canlı, kıvrak, sade ve tabii bir tiyatro dili yakalamıŐtır.

Gazeteye Bağlı Edebî Türkler

Servet-i Fünun edipleri estetik değerı yüksek fakat ferdî alanları yoklayan bir kaçıŐ edebiyatı oluŐtururken, bu grubun dışında kalan yazarlar gazeteye bağlı edebî türlerin tanıdığı imkânlar içinde haricî âleme dönük ve daha realist bir dünyanın kapılarını aralıyorlardı.

Ahmet Rasim roman ve hikâyeler de yazmış olmakla birlikte edebî kimliğini asıl yapan saha gazeteciliğidir. Cumhuriyet sonrasına kadar uzanan hemen yarım asırlık ve kesintisiz denebilecek bir gazetecilik hayatı vardır. Romanlarının bazıları dergilerde tefrikadan sonra kitap haline getirilmiŐ, edebî kimliğini ve Şöhretini asıl sağlayan eserlerin bir kısmı da gazete yazılarının kitaplaŐtırılmasıyla vücud bulmuştur.

Ahmet Rasim'in gazete yazıları doğrudan gazeteye bağlı fıkra, sohbet, makale gibi türler ile roman, hikâyeye, tarih, Şiir gibi gazeteye ilgisi ikinci derecede kalan yazılar olarak ikiye ayrılabilir. Ahmet Rasim'in gazetelerde ve dergilerde fennî konular, edebî tercümeleler, tefrika roman, hikâyeye, Şiir, mensur Şiir, fıkra, mektup, anı, gezi, makale, mizahî manzume, güfte, kadınlara yönelik muhtelif yazılar, edebî tenkid, röportaj, sohbet gibi pek çok türde kalem oynattığı görölür. Neticede o çok yazan, çok okunan, çok ve çeşitli mevkutede imzası bulunan, velûd bir gazete yazarıdır. Denebilir ki bugünkü manâda gazete yazarlığını Türk matbuat hayatına yerleŐtirenlerin baŐında Ahmet Rasim gelir.³³

Ahmet Rasim'in gazete yazıları devrinin sosyal yaŐantısını yansıtan kıymetli ve renkli birer belge mahiyetindedir. Bu yazılarda mekân İstanbul'dur. Őerif Aktaş, Ahmet Rasim'in Eserlerinde İstanbul (1988) adlı incelemesinde; onun, "yarı-itibarî olarak" adlandırdığı "fıkra, musahabe, hatırat ve bunun gibi" kalem mahsullerindeki İstanbul'u göstermiŐtir: Dönem İstanbul'unun akla gelebilecek pek çok sosyal hayat sahnesi ve pek çok "tip"i de Ahmet Rasim'in gazete yazılarında âdeta resmigeçit halindedir. Anlattığı İstanbul yüksek estetik beğerilerin inŐa ettiği bir İstanbul değil halkın yaşadığı ve inŐa ettiği bir İstanbul'dur. Ahmet Rasim'in gazete yazılarında mizahî bir bakış açısı ilk anda hissedilir. Karagöz ve ortaoyunundan gelen bir etki de taşıyan bu yazılarda halk ağzından gelen argo ve deyimlere, nükte ve imalara, cinas ve kinayelere bolca yer verilir.

Polemiğe dayalı gazetecilik anlayıŐıyla batılı bir göröntü sergileyen Ali Kemal'in yoğun bir gazetecilik ve dergicilik hayatı vardır. Daha Mülkiye yıllarında bir arkadaŐı ile GülŐen adlı yirmi yedi sayı süren bir mecmua çıkarmıŐ, Kahire'de tek sayı çıkabilen Mecmua-i Kemal

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

(1901), yine Kahire’de Türk, Paris’te Yeni Yol gibi dergilerden sonra kendi adına Peyam adlı bir gazetenin ilk nüshasını 16 Ekim 1913’te İstanbul’da yayınlamıştır. Peyam-ı Edebî adıyla bir de edebiyat eki veren Peyam, 1920’de Sabah ile birleşerek Peyam-Sabah adıyla çıkmış, gazete Ali Kemal’in 1922’de öldürülmesinden sonra Sabah adıyla devam etmiştir.

Ali Kemal’in gazetecilik faaliyeti daha ziyade Meşrutiyetten sonradır. Ve onca kabarık bir yekûn tutan gazete yazıları mektup, makale ve fıkra biçimindeki edebî ve siyasî tenkid ve polemik yazılarından ibarettir. Bir kısmı daha sonra kitap haline gelen bu yazılar en fazla İkdâm, Peyam ve Peyam-Sabah gazetelerinde yayınlanmıştır.

Kendine has bir üslûba sahip olan Ali Kemal’in kıvrak, kısa ve dolu cümlelerden kurulmuş gazete yazılarında dikkat çeken ilk özellik, konuşulan ve yazılan Türkçeyi mükemmel denebilecek bir akıcılık ve güzellikte kullanmış olmasıdır. Kolay ve çabuk yazılan bu yazılar tashih gerektirmeyecek kadar kusursuzdur ve bu bakımdan Ali Kemal gazete yazılarında kendine özgü bir yerin sahibidir. Son derece velûddur. “Kavgalı, dağdağalı, buhranlı bir matbaa hayatı ortasında, başmakale, tarihî makale, kitap falı, mücadele fıkrası” kabilinden dört beş yazıyı birkaç saat içinde çıkarabildiğini Yahya Kemal ifade etmektedir.³⁴

Gazeteci olarak bilhassa İkdâm’daki yazıları mühimdir ve şöhretinin başlangıcı büyük ölçüde buradaki “Paris Musahabeleri” ile gerçekleşir. Ali Kemal İkdâm’daki baş yazarlığı esnasında geniş bir hayran kitlesi bulmuştur. Yahya Kemal’i daha Paris yıllarından tanıyan ve Türk matbuat âlemine büyük övgülerle tanıtan ilk başyazardır.³⁵

İkdâm’daki yazılarının bir kısmı sonraları kitap haline gelmiştir. Bunlardan bazıları:

Sorbon Darülfünununda Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri (1896), Paris Musahabeleri (1897), Bir Safha-i Tarih (1913), Kadın Mektupları (1895).

Bir gazeteci olarak Abdullah Zühdü, haricî âleme yönelttiği bakış tarzı ve yakaladığı ayrıntılar itibarıyla Ahmet Rasim’e yakın bir kalemin sahibidir. Yoğun bir matbuat hayatı vardır. Gazeteciliğe Nuri Efendi’nin Saadet gazetesinde başladı. II. Meşrutiyet’e kadar Tarik, Tercüman-ı Hakikat, İkdâm ve uzun süre yazı işleri müdürlüğünü de yürüttüğü Sabah’da çalıştı. II. Meşrutiyet’ten bir hafta sonra Gazete adını taşıyan günlük bir gazete çıkardı. 20. sayıdan sonra adı Yeni Gazete olarak değiştirilen bu gazetede en yakın yardımcısı Mahmut Sadık idi. İngiliz siyasetine meyli ile tanınan Yeni Gazete’nin yayını Bâbîâli baskınından sonra vehimli bir mizaca sahip olan Abdullah Zühdü tarafından durduruldu (23 Aralık 1913). Bir süre için gazeteciliğe ara vererek antikacılık yapmaya başlayan Abdullah Zühdü İkdâm ve Sabah’da imzasız yazılar yazdı. Mütarekeden sonra Mahmud Sadık’la birlikte tekrar Yeni Gazete’yi çıkarmaya başladı. Fakat eski kadroyu bir araya getiremediği için kapamaya mecbur kaldı. Tekrar antikacılıkla uğraşmasının yanı sıra bir ara Ali Kemal’in ayrıldığı Sabah’ta onun yerine başyazar oldu, 1919-20’de Ahmed İhsan’la birlikte Fransızca Le Soir adlı bir gazete çıkardı. Ömrünün son üç yılını gazetecilikten uzak antikacılık yaparak geçirdi.

Matbuat tarihinde, öncelikle çevirmen ve musahabe yazarı bir gazeteci, seksen kadar eserin altına imza atmış velûd bir isim olarak iz bırakmıştır. Eserlerinin büyük bir kısmı önce gazete tefrikası olarak okuyucusuyla buluşmuş, esasen popülist gazetecilikle gözleme dayalı kolay örneklere yaslanan edebî kimliği onu Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi’ye yaklaştırmıştır.

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

Hüseyin Rahmi'nin Tercüman-ı Hakikat, Ceride-i Havadis, İkdam, Sabah, İleri, Zaman, Memleket, Söz, Cumhuriyet, Milliyet, Vakit, Son Telgraf gibi gazetelerde pek çok eseri yayınlanmış, bir ara Ahmet Rasim'le Boşboğaz ile Güllâbi adlı mizah gazetesini çıkarmıştır. Adı geçen gazetelerde mensur şiir, çeviri, tiyatro yazıları ve muhtelif tenkidler yayınlamış; roman, hikâye ve tiyatrolarını tefrika etmiştir. Pek çok eseri önce gazetede tefrika edilmiş, daha sonra kitap haline getirilmiştir. Ancak Hüseyin Rahmi'nin gazete çevresindeki kalem faaliyeti doğrudan gazeteye bağlı fıkra, sohbet, makale gibi yazılardan daha ziyade roman, hikâye, tiyatro, çeviri, edebî tenkid yazıları etrafında biçimlenir. Dolayısıyla Ahmet Rasim'in temsil ettiği anlamda bir gazeteci olmaktan önce bir romancıdır. Bununla birlikte, çok sayıdaki roman ve benzeri eserinin çok farklı gazete sütunları üzerinden çok sayıda okura ulaşması üzerinde düşünmek gerekir. Denebilir ki o Ahmet Rasim'in gazete yazılarıyla yaptığını, gazetelerde tefrika edilen romanlarıyla yapmaktadır. Ve bu romanlar edebiyat sosyolojisi bakımından bir değerlendirmeye tabi tutulursa çoğunun önce gazetelerde tefrika edilerek okuyucuyla buluşmuş olduğu gerçeği gözden kaçırılmamalıdır.

Prof. Dr. Nazan BEKİROĞLU

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 15 Sayfa: 212-226

Dipnotlar :

1. Bu yazı Servet-i Fünun topluluğu varlık gösterirken bu topluluğun dışında kalan ediplere yatay bölümlenme genelinde bir bakış yöneltmekten başka bir niyet taşımamaktadır. Çünkü edebiyat tarihimizin henüz yazılmadığı bir vasatta bu ediplerin farklı başlıklar altında dikey bölümlenmelere tabi tutulabileceği bir gerçektir. Nitekim bu ediplerin bir kısmı daha evvel yapılmış araştırmalarda Ara Nesil ya da Mutavassit'in adı altında değerlendirilmiştir.
2. Ünaydın, R. E., Diyorlar ki, (haz. Şemsettin Kutlu), İstanbul 1972, s. 5-28.
3. İnal, İ. M. K., Son Asır Türk Şairleri, (3. baskı), C. 1, Dergâh yay., İstanbul 1988, s. 1578.
4. Karaca, A., Edebî Tenkitleri ve Şiirleriyle İsmail Safa'nın Edebiyatımızdaki Yeri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 1987, s. 29.
5. A.g.e., s. 33.
6. Akyüz, K., Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, (4. baskı), Mas Matbaası [t. y., y. y.], s. 141.
7. Ertaylan, İ. H., "İsmail Safa", Türk Edebiyatı Tarihi, Bakü 1925, s. 623.
8. Andı, M. F., Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl, Alfa, İstanbul 1995.
9. A.g.e., s. 22.
10. A.g.e., s. 81-89.
11. A.g.e., s. 163-167.
12. Moran, B., "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Yüksek Felsefesi", Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I, İstanbul 1983, s. 95.
13. Levend, A. S., Ahmet Rasim, Ankara 1965, s. 46.
14. Gürpınar, H. R., Cadı Çarpıyor, 1913, s. 46.
15. Aktaş, Ş., "Edebiyatımızda Geçen Asrın Sonlarında 'Mutavassit'in Grubun Edebî Düşüncesi Hakkında", Birinci Millî Türkoloji Kongresi Tebliğleri (İstanbul 6-9 Şubat 1978), Kervan yay., İstanbul 1980, s. 71-81.
16. Çelik, A., Ahmet Rasim'in Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1993.
17. Özön, M. N., "Ahmet Rasim Bibliyografyası", Bibliyografya Bülteni II/12, Ankara 1933.
18. Beyatlı, Y. K., Siyasî ve Edebî Portreler, İstanbul 1986, s. 70.
19. Aktaş, Ş., "Ali Kemal", Türk Dünyası El Kitabı, C. III, (2. baskı), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

- 1992, s. 461.
20. İnal, İ. a.g.e., s. 1963-1966.
 21. Ertaylan, İ. H., Türk Edebiyatı Tarihi, Bakü 1925, s. 675.
 22. Özön, M. N., Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 1941, s. 257.
 23. Kudret, C., Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I, Varlık Yay., İstanbul 1965, s. 257.
 24. Türk ve Dünya Meşhurları Ansiklopedisi, Altın Kitaplar, İstanbul 1962, s. 273.
 25. Lütfi, L., Müsebbib: "Çırağan Vak'a-i Dil-Sûzuna Temas Eden Milli Hikâye", İzah ve İstfzah, İstanbul 1326, s. 66.
 26. A.g.e., s. 66-67.
 27. Andı, a.g.e., s. 57.
 28. Akyüz, a.g.e., s. 134.
 29. Andı, a.g.e., s. 36.
 30. A.g.e., s. 9.
 31. Midhat, A., "Grive", Zekâ, nr. 13, 2 Eylül 1912, s. 233.
 32. And, M., Türk Tiyatrosunun Evreleri, Turhan Kitabevi, Ankara 1983, s. 308.
 33. Aktaş, Ş., Ahmet Rasim'in Eserlerinde İstanbul, Kültür Bakanlığı, Ankara 1988, s. 182
 34. Beyatlı, Y. K., a.g.e., s. 71.
 35. A.g.e., s. 99.

Kaynaklar :

Şâir Nigâr Hanım:

- Ahmed Midhat, "Grive", Zekâ, nr. 13, 20 Ağustos 1328/2 Eylül 1912, s. 233.
- AND, Metin; Türk Tiyatrosunun Evreleri, Turhan Kitabevi, Ankara 1983, s. 308. BEKİROĞLU, Nazan; Nigâr binti Osman, (basılmamış araştırma), Trabzon 1995. Hayatımın Hikâyesi (haz. Oğulları), Ekin Basımevi, İstanbul 1959.
- Nigâr binti Osman, Günlükler, (XIII cilt), Aşiyân Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref; Diyorlar ki, (haz. Şemsettin Kutlu), İstanbul 1972, s. 5-28.
- Köprülüzade M. Fuad; "Nigâr Hanım", Bugünkü Edebiyat, İkbâl Kütüphanesi, İstanbul 1924, s.

İsmail Safa:

- Ahmet Rasim, Muharrir Şair Edip, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980.
- AKYÜZ, Kenan; Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (4. baskı), Mas matbaacılık, [t. y., y. y.].
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet; "İsmail Safa", Türk Edebiyatı Tarihi, Bakü 1925, s. 605-629.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal; Son Asır Türk Şairleri, (3. baskı), Dergâh yay. İstanbul 1988, s. 1577-1588.
- KARACA, Alâattin; Edebî Tenkitleri ve Şiirleriyle İsmail Safa'nın Edebiyatımızdaki Yeri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 1987.
- KUTLU, Mustafa; "İsmail Safa", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 5, Dergâh yay., İstanbul 1982, s. 7-8.
- TANSEL, Fevziye Abdullah; "İsmail Safa", Türk Ansiklopedisi, C. 20, Ankara 1972, s. 310-313.
- [AKYÜZ], Ali Kâmi; "Merhum İsmail Safa Bey'in Tercüme-i Hali", Hissiyat (Mukaddime), İstanbul 1912, s. 3-24.

Mehmed Celâl:

- AKYÜZ, Kenan; Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, (4. baskı), Mas Matbaacılık, [t. y., y. y.].
- ANDI, M. Fatih; Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl, Alfa, İstanbul 1995.
- ANDI, M. Fatih; "Türk Romanında Köye Açılma ve Mehmed Celâl'in Romanları", İlmî Araştırmalar 2, İstanbul 1996, s. 29-38.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal; Son Asır Türk Şairleri, (3. baskı), C. 1, Dergâh yay., İstanbul 1988, s. 212-218.
- "Mehmed Celâl Bey", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 6, Dergâh yay., s. 201.

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

Hüseyin Rahmi Gürpınar:

- AKTAŞ, Őerif; "Hüseyin Rahmi Gürpınar", Büyük Türk Klasikleri, C. 10, İstanbul 1990, s. 237-254.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet; Türk Edebiyatı Tarihi, Bakü 1925, s. 672-681.
- GÖÇGÜN, Önder; Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987.
- GÖÇGÜN, Önder; Hüseyin Rahmi Gürpınar, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- KAPLAN, Mehmet; "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Aslı Tipler", İstanbul 1976, s. 459-475.
- KUDRET, Cevdet; Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I, Varlık yay., Ankara 1965, s. 266-272. LEVEND, Ağâh Sırrı; Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ankara 1964.
- MORAN, Berna; "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Yüksek Felsefesi", Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I, İstanbul 1983, s. 94-110.
- MORAN, Berna; "Őipsevdi", Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I, İstanbul 1983, s. 111-128.
- OKAY, Orhan; Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi, 1989, s. 408.
- SEVENGİL, Refik Ahmet; Hüseyin Rahmi Gürpınar, İstanbul 1944.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi; "Romana ve Romancıya Dair Notlar", Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul 1969, s. 56-58.
- TANSEL, Fevziye Abdullah; "Gürpınar, Hüseyin Rahmi", Türk Ansiklopedisi, C. 18, Ankara 1970, s. 223-228.

Ahmet Rasim:

- AKTAŞ, Őerif; "Ahmed Rasim", Türkiye Diyanet vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul 1989, s. 117-119.
- AKTAŞ, Őerif; Ahmet Rasim'in Eserlerinde İstanbul, Kültür Bakanlığı, Ankara 1988.
- AKTAŞ, Őerif; Ahmet Rasim, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1987.
- AKTAŞ, Őerif; "Edebiyatımızda Geçen Asrın Sonlarında 'Mutavassitin' Grubun Edebî Düşüncesi Hakkında", Birinci Milli Türkoloji Kongresi Tebliğleri (İstanbul 6-9 Şubat 1978), Kervan yay., İstanbul 1980, s. 71-81.
- AŐA, Emel; 1928'e Kadar Türk Kadın Mecmuaları, 3 C., (yayımlanmamıő yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi 1989.
- ÇELİK, Ali; Ahmet Rasim'in Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1993.
- KOÇU, Reşat Ekrem; "Ahmed Rasim", İstanbul Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul 1958, s. 443-459.
- LEVEND, Ağâh Sırrı; Ahmet Rasim, Ankara 1965.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat; "Ahmet Rasim Bibliyografyası", Bibliyografya Bülteni II/12, Ankara 1933.

Ali Kemal:

- AKTAŞ, Őerif; "Ali Kemal", Türk Dünyası El Kitabı, C. III, (2. baskı), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1992, s. 461-464.
- Ali Kemal, Ömrüm, (haz. Zeki Kunalp), İstanbul 1985.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal; Son Asır Türk Şairleri (3. baskı), C. 1, Dergâh yay., İstanbul 1988, s. 837-841.
- UZUN, Mustafa; "Ali Kemal", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul 1989, s. 405-408.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref; Diyorlar ki, (haz. Şemsettin Kutlu), İstanbul 1972, s. 269-316.
- [BEYATLI], Yahya Kemal; Siyasî ve Edebî Portreler, İstanbul 1986, s. 70-90.
- [BÖLÜKBAŐI], Rıza Tevfik; "Ali Kemal Nasıl Kaçırıldı", Biraz da Ben Konuőayım, (haz. Abdullah Uçman), İletişim yay., İstanbul 1993, s. 221-279.

Abdullah Zühdü:

- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal; Son Asır Türk Şairleri, (3. baskı), Dergâh yay., İstanbul 1988, s. 752.
- İSKİT, Server; Türkiyede Matbuat İdareleri ve Politikaları, 1943, s. 185-186.
- KOÇU, Reşat Ekrem; "Abdullah Zühdü", İstanbul Ansiklopedisi, C. I, İstanbul 1958, s. 54-56.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Abdullah Zühdü", C. 1, Dergâh yay., İstanbul 1977, s. 15-16.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit; Edebî Hatıralar, İstanbul 1935, s. 98-99.

SERVET-I FÜNUN TOPLULUĞU DIŞI TÜRK EDEBİYATI

Vecihi Bey:

- ERTAYLAN, İsmail Hikmet; Türk Edebiyatı Tarihi, Bakü 1925, s. 675.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal; Son Asır Türk Şairleri, (3. baskı), C. 4, Dergâh yay., İstanbul 1988, s. 1963-1966.
- KUDRET, Cevdet; Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I, Varlık yay., İstanbul 1965, s. 253-262.
- Nigâr binti Osman, "Arz-ı Hakikat", Hanımlara Mahsus Gazete, nr. 77, 29 ağustos 1312/10 eylül 1896, s. 2-3.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat; Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 1941, s. 257.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat; Türkçede Roman, (2. bsk.), İletişim yay., İstanbul 1985, s. 110.
- Türk ve Dünya Meşhurları Ansiklopedisi, Altın Kitaplar, İstanbul 1962, s. 325.

Saffet Nezih:

- AKYÜZ, Kenan; Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, (4. baskı), Mas Matbaası [t. y., y. y.], s. 133, 134, 140.
- BANARLI, Nihad Sami; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, fasikül: 14, İstanbul 1978, s. 1065.
- KUDRET, Cevdet; Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I, Varlık yay., İstanbul 1965, s. 298-305.
- Leon Lütü, "Müsebbib: Çırağan Vak'a-i Dil-Sûzuna Temas Eden Milli Hikâye", İzah ve İstifzah, İstanbul 1326, s. 76-78.
- Türk ve Dünya Meşhurları Ansiklopedisi, Altın Kitaplar, İstanbul 1962, s. 273.

Güzide Sabri:

- BEKİROĞLU, Nazan; "Solgun Bir Gül Oluyor Dokununca: Edebiyatımızda Güzide Sabri İmajı", Dergâh, nr. 24-25-26; Şubat-Mart-Nisan 1992.
- MORAN, Berna; "Âşık Hikâyeleri, Hasan Mellâh ve İlk Romanlarımız", Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, İletişim yay., İstanbul 1983, s. 23-37.
- MÜNİR, Hikmet; "Değerli Bir Kadın Romancı: Güzide Sabri", Yedigün, nr. 271, 17 Mayıs 1938, s. 7-8, 21.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat; Türkçede Roman, (2. bsk.), İletişim yay., İstanbul 1985, s. 108-110.
- YAZAR, Mehmet Behçet; "Güzide Sabri", Yedigün, 9 Aralık 1939.